Activiteitenplan Vrijdenkersfestival 2025

De Balie, OSCAM en Podium Mozaïek

Inleiding

De week voorafgaand aan 27 oktober, de 750e verjaardag van Amsterdam, organiseert De Balie alweer haar zesde Vrijdenkersfestival met als thema: 750 jaar Amsterdamse vrijdenkers.

Ter gelegenheid van het 750-jarig bestaan van de stad reflecteren we op ons begrip van vrijheid en wat het voor ons betekent. Vrijheid is onlosmakelijk met Amsterdam verbonden. Ook vandaag de dag komen nog veel mensen in Amsterdam wonen omdat ze hier in vrijheid kunnen leven.

Tijdens deze zesde editie van het Vrijdenkersfestival, met programmering in De Balie, OSCAM, Podium Mozaïek en op het Leidseplein, vieren we Amsterdam als stad van vrijdenkers, maar er is ook ruimte om te bespreken waar vrijheden schuren en hoe we onze vrijheid kunnen waarborgen.

Vrijdenkersfestival 2025

Amsterdam heeft door de eeuwen heen een magneetwerking gehad op intellectuelen, schrijvers en kunstenaars die op zoek waren naar vrijheid van denken en expressie.

In de 16e eeuw bood de stad onderdak aan hervormers zoals Dirk Coornhert, die pleitten voor religieuze tolerantie. De beroemde filosoof Baruch Spinoza ontwikkelde hier zijn radicale ideeën over religie en politiek. Het was Amsterdam waar de eerste vrouwelijke arts, Aletta Jacobs, wekelijks gratis spreekuren hield en het pessarium als voorbehoedmiddel introduceerde. Marina Abramović en Ulay ontwikkelden hier hun radicale kunstperformances en vanuit deze stad schreef dichter Allen Kinsberg aan zijn vriend Jack Kerouac over de dichterscafés, bebopbars en surrealistische tijdschriften, waar Beat-schrijvers als Burroughs, Corso en hijzelf de ruimte kregen. Ook de Amerikaanse filosoof Angela Davis sprak lovende woorden over Amsterdam: "Amsterdam offers a space to breathe, to organize, to challenge the status quo."

Maar niet iedereen voelde in Amsterdam ruimte om te ademen en om tegen de status quo in te gaan. Spinoza werd uit de Joodse gemeenschap van Amsterdam verbannen vanwege zijn kritiek op het orthodoxe jodendom en verhuisde naar Den Haag. Studente en provo Koosje Koster werd gewelddadig opgepakt door de politie toen zij op het Spui krentjes uitdeelde. En antropologe Philomena Essed promoveerde in 1990 cum laude aan de UvA met een essay over alledaags racisme, maar kreeg zoveel haat over zich heen dat ze uiteindelijk naar de Verenigde Staten vertrok.

Daarom vieren we in 2025 de vrijdenkers van Amsterdam, bespreken we waar het schuurt en roepen we op de ruimte voor vrijdenkers te beschermen.

Programmering

Tijdens het Vrijdenkersfestival 2025 reflecteren wij op Amsterdam als stad van vrijdenkers. Met gesprekken, tentoonstellingen en debatten laten wij ons inspireren door de grote vrijdenkers die de geschiedenis van onze stad rijk is. Ook zal het Vrijdenkersfestival dienen als een voortzetting van deze traditie door hedendaagse nationale en internationale vrijdenkers uit te nodigen. Echter, zullen we onze stad ook een spiegel voorhouden. Is het imago van Amsterdam als stad van vrijdenkers (nog) terecht? Hoe zorgen we ervoor dat vruchtbaar klimaat creëren om vrij van gedachten te wisselen en te blijven vernieuwen op het vlak van kunst en cultuur?

Het festival vindt plaats in de week voorafgaand aan 27 oktober 2025. In deze periode vinden er vier programma's plaats in De Balie, een expositie en talk in OSCAM en een programma in Podium Mozaïek. Zoals ieder jaar organiseren we ook een activiteit op het Leidseplein.

<u>Programmering in De Balie</u>

Voor de programmering in De Balie zijn er verschillende ideeën in ontwikkeling. Het programma is veelzijdig. We kiezen er bewust voor om programma's te maken over verschillende thema's waar vrijdenkers zich vandaag de dag voor inzetten. Zo maken we een festival dat voor elke Amsterdammer is.

1. Publieke Intellectuelen over vrijdenker Annie M.G. Smidt

In Publieke Intellectuelen vragen we schrijvers van nu om een essay te schrijven over het werk van een schrijver uit de twintigste eeuw. Het essay wordt gepubliceerd in De Groene Amsterdammer en over het essay organiseren we een avond in De Balie. Annie M. G. Smidt woonde lange tijd in Amsterdam en geldt als vrijdenker omdat ze bekend staat om haar onconventionele verhalen en gedichten. Ze introduceerde eigenwijze personages zoals Floddertje en Pluk van de Petteflet, die zich verzetten tegen autoriteit en bekrompenheid. Haar werk zit vol subtiele kritiek op bureaucratie, regeltjes en strenge moraal. Voor het essay zullen we dan ook een schrijver vragen die als een echte hedendaagse vrijdenker geldt. De schrijver zal thema's aansnijden uit het werk van Annie M.G. Smidt, bijvoorbeeld in hoeverre kinderliteratuur didactisch moet zijn en of dat we in kinderliteratuur de wreedheden van de wereld moeten verbloemen. We denken aan schrijvers/dichters als Pim Lammers, Ellen Deckwitz of Ted van Lieshout.

2. Demonstratierecht: het recht van vrijdenkers om zich te laten horen

Op grond van artikel 9 van onze Grondwet heeft iedereen het recht om te demonstreren. Zeker voor een stad die als veilige haven voor vrijdenkers geldt, is het belangrijk dat burgers in vrijheid hun mening moeten laten kunnen horen. Demonstraties werken vaak als aanjagers van maatschappelijke veranderingen, gelijke rechten en maatschappelijke bewustzijn. Het is dan ook heel belangrijk dat de overheid demonstraties faciliteert en beschermt. Tegelijkertijd klinken er, vooral vanuit de nationale politiek, geluiden over het risico dat demonstraties vormen voor de openbare orde. Te vaak wordt het demonstratierecht om deze reden ingeperkt, terwijl de meeste demonstraties vredig verlopen. Ook horen we in de samenleving steeds vaker geluiden die blijk geven van onvoldoende kennis over het belang van dit grondrecht bij de Nederlandse burger. In samenwerking met de ombudsman van de Metropoolregio Amsterdam maken we daarom een programma over het demonstratierecht in

Nederland en in Amsterdam specifiek. We bespreken hoe het ervoor staat met de toepassing van het demonstratierecht. Ook stellen we ons nogmaals de vraag waarom het demonstratierecht zo belangrijk is en gaan we in gesprek over hoe angst voor het verstoren van de openbare orde steeds vaker het demonstratierecht inperkt. We reflecteren op ontwikkelingen en besluiten bij recente demonstraties en ook de reactie van de maatschappij hierop. Hoe kunnen we heldere en rechtvaardige kaders ontwikkelen die het demonstratierecht waarborgen en tegelijkertijd op een evenwichtige manier omgaan met zorgen over de openbare orde?

3. Burgemeesters en vrijdenkers Femke Halsema x Rafal Trzaskowski: Hoe houden we rechtspopulisme buiten de deur?

Veel Europese hoofdsteden vormen progressieve eilanden in landen waar rechts-populistische partijen veel aanhang hebben. Steden worden steeds belangrijker als dé plekken waar vrijdenkers hun progressieve ideeën kunnen uitdragen. Zonder de stem van een grote groep van de bevolking te negeren, zien burgemeesters van deze hoofdsteden zich genoodzaakt de democratische rechtsstaat te beschermen en te vechten voor het behoud van een open samenleving. Hoe kunnen burgemeesters hier actief aan bijdragen? Hoe kunnen burgemeesters hierin samenwerken, en welke rol speelt de Europese Unie in het beschermen van de open samenleving? Hoe kun je je als burgemeester uitspreken in het publieke debat en tegelijkertijd de stem respecteren van de grote groep mensen die op rechts-nationalistische partijen stemmen? Over deze vragen willen we in gesprek met burgemeester Femke Halsema en burgemeester van Warschau Rafal Trzaskowski.

4. Internationale vrijdenker: Roxane Gay

Roxane Gay is een vernieuwende stem in het hedendaagse feministische discours. Haar werk, waaronder Bad Feminist, Hunger en The Portable Feminist Reader, getuigt van intellectuele nieuwsgierigheid. Zo onderzoekt ze in haar boek *Bad Feminist* hoe om te gaan met het genieten van dingen die in strijd lijken met de feministische ideologie. Haar werk daagt ons uit om na te denken over de huidige staat van het feminisme: de overwinningen, de tekortkomingen en de toekomst.

Roxane Gay zet als vrijdenker haar literatuur in om te strijden voor rechtvaardigheid en gelijkheid, terwijl ze kritisch de norm bevraagt. We gaan met haar in gesprek over autonomie en de complexiteit van het leven in een wereld die verschillen vaak marginaliseert. Haar werk werpt essentiële vragen op over wie zijn verhaal mag vertellen, hoe de eigen verantwoordelijkheid kan worden herwonnen in het licht van systemische onderdrukking en het transformerende potentieel van verhalen vertellen als middel voor verzet en verandering. In dat licht kunnen we deze Amerikaanse schrijver ook in een breder perspectief zetten.

5. Jonathan Littell x Sergei Loznitsa: vrijdenken in oorlogstijd

Bestsellerschrijver Jonathan Littell schreef het boek *Een ongemakkelijke plek* over de nazigruwelen bij het ravijn van Babi Jar, in Kyiv. In 1941 werden meer dan 33.000 Joden op die plek door de Nazi's vermoord. Tijdens het schrijven van zijn boek viel Rusland Oekraïne binnen. Deze gebeurtenis had invloed op de ruimte voor kritiek op Oekraïne. Dit ondervindt ook Sergei Loznitsa, een Oekraïense filmmaker die met kritische blik naar deze gebeurtenis in Babi Jar kijkt en hier een documentaire over maakte. Ook heeft hij kritiek geuit op de Europese boycots van Russische makers, die volgens hem net zo goed slachtoffer zijn van de Russische agressie. Hij werd uit de Oekraïense Film Academy gezet. Met deze makers bespreken we de ruimte voor kritiek in tijden van oorlog. Hoeveel ruimte is

er voor vrijdenkers die willen stilstaan bij de zwarte bladzijden van hun land, terwijl dat land zich in oorlog bevindt?

6. Amsterdam, stad van vrijdenkers

Amsterdam heeft een lange traditie van vrijdenken, waar onafhankelijkheid van geest, intellectuele vernieuwing en maatschappelijke betrokkenheid centraal staan. Al eeuwenlang is de stad een toevluchtsoord voor denkers, schrijvers en activisten die zich niet laten begrenzen door dogma's of conventies.

In dit programma onderzoeken we hoe Amsterdam door de eeuwen heen een broedplaats is geweest voor vrijdenken en tegendraadse ideeën. Hoeveel ruimte is er vandaag de dag nog voor een vrije uitwisseling van gedachten? Is het maatschappelijke debat nog steeds een plek waar verschillende perspectieven samenkomen, of bewegen we steeds meer naar het midden en wordt het debat steeds voorzichtiger? Voor deze avond nodigen we sprekers uit die het vrije denken belichamen en uitdagen. Denk aan: Maurits de Bruijn, Roxane van Iperen, Lale Gül, Valentijn de Hingh, Sinan Cankaya, Maxim Hartman, Renzo Martens, Liesbeth Zegveld, Karin Amamoetkrim, Connie Palmen, Adelheid Roosen en Nadia Ezzeroili.

Met hen bespreken we hoe zij de strijd voor emancipatie voeren. Hoe brengen zij verandering teweeg? Waar schuurt het in het feminisme, in de klimaatbeweging en op andere thema's?

Voor dit programma maken we video's die de gesprekken zullen inleiden. Die video's zullen het historische verhaal van vrijdenkers die ons voorgingen tonen. De video's worden waar mogelijk ook ingezet in de marketingcampagne voorafgaand aan het festival.

<u>Kunsttentoonstelling met werk van een vrijdenker in OSCAM</u>

Voor het eerst werken we voor het Vrijdenkersfestival samen met OSCAM. In dit museum en open space voor hedendaagse kunst in Amsterdam Zuid-Oost zal werk hangen van een hedendaagse kunstenaar die gezien kan worden als vrijdenker binnen de kunst. Een solotentoonstelling van deze kunstenaar is gedurende één week te bewonderen in de YOMU-ruimte (Young OSCAM Meet Up) van OSCAM. Daarnaast organiseren we in deze week in de YOMU-ruimte een OSCAM Speak Session met de kunstenaars, OSCAM en De Balie.

We hebben kunstenaar Iriee Zamble op het oog. Zij staat bekend om haar creatieve en multidisciplinaire benadering van kunst. Haar werk is vaak te omschrijven als experimenteel en conceptueel, waarbij ze verschillende media en technieken gebruikt om diepgaande, kritische thema's te verkennen. Ze werkt met een breed scala aan kunstvormen, zoals beeldende kunst, performance en installaties, waarbij ze vaak maatschappelijke en culturele onderwerpen aanstipt, zoals identiteit, ras en de rol van kunst in de samenleving. Haar werk nodigt uit tot reflectie en kan worden gekarakteriseerd door een zekere vrijheid in vorm en inhoud, waarbij ze conventies uitdaagt en ruimte biedt voor nieuwe perspectieven. Zamble verkent thema's die grenzen overschrijden, zowel in termen van kunstvormen als maatschappelijke normen. Samengevat: haar werk is een mix van poëtische reflectie, sociale kritiek en visuele experimenten, wat haar een krachtig voorbeeld maakt van een vrije denker in de hedendaagse kunstwereld.

Jan Hoek op het Leidseplein

Op het Leidseplein organiseren No Limits! Art Castle, Hxssy Productions en De Balie een paaldansestafette met Amsterdamse sekswerkers en erotische dansers. De performances worden gecombineerd met voorgelezen essays, statements, poëzie en andere voordrachten.

No Limits! Art Castle is opgericht door Jan Hoek en zet zich in om twee kunstwerelden samen te brengen die nu bijna geheel gescheiden opereren: de reguliere kunstwereld en de kunstwereld die omschreven wordt als “outsider art”. Jan Hoek creëert een universum waarin hij intensief samenwerkt met mensen die normaal gesproken over het hoofd worden gezien, om samen een nieuw beeld te creëren. Hxssy Productions is een op de Red Light gebaseerde queer-sekswerkers organisatie die seksuele werkervaringen her-verbeeldt door middel van performances en tentoonstellingen.

Sekswerk is onlosmakelijk verbonden met Amsterdam. Vraag in het buitenland wat men van Amsterdam weet, en men zal al snel De Wallen noemen. In de loop van de geschiedenis stonden sekswerkers vaak aan de voorhoede van protestorganisaties. Ze sloten allianties met verschillende activistische bewegingen, zoals feminisme, antiracisme-activisme en de kraakbeweging. Zo werd er bijvoorbeeld samengewerkt met de krakersbeweging in de strijd tegen woningnood, met feministen in de strijd voor (lichamelijke) zelfbeschikking en met Queer-emancipatiebewegingen tijdens de Aidsepidemie. Deze rol van sekswerkers als intellectuele voorhoede in de geschiedenis is vaak onzichtbaar gemaakt en uitgewist. Met deze publieke manifestatie zetten we de sekswerker als 'Vrijdenker' van Amsterdam weer terug in de schijnwerpers.

Hoewel sekswerk vaak in beslotenheid en de taboesfeer plaatsvindt, eisen we nu samen met sekswerkers de openbare ruimte op voor één avond met performances en talks. De verschillende artistieke performances belichten thema’s als (queer) emancipatie, seks, vrijheid, migratie en stedelijke ontwikkeling.

De performance duurt anderhalf uur en vindt plaats op het Leidseplein, met zes tot acht performances van 10 tot 15 minuten. Een paaldanspaal met een rode paraplu, als symbool voor sekswerkersrechten, wordt geplaatst op het plein. Ook zal een DJ zorgen voor de muziek. Het plein is open toegankelijk en iedereen kan de performances komen bekijken. Deze locatie is gekozen omdat naast de genodigden, ook toevallige voorbijgangers het spektakel kunnen aanschouwen. Na afloop wordt het publiek naar De Balie geleid, waar ze kunnen napraten met een drankje en de muziek nog een kans krijgt om de sfeer te versterken.

Edgelanders in Podium Mozaïek

Voor de derde keer werken we samen met Podium Mozaïek tijdens het Vrijdenkersfestival. In deze editie tonen zij het laatste deel uit Ehsan Fardjadniya en Raul Balai’s drieluik Edgelanders: Amsterdam on Trial.

In het kunstproject *Edgelanders* bouwt het kunstenaarsduo aan een (zelf georganiseerd) proces tegen de stad Amsterdam. Het duo eist daarmee dat de stad zich houdt aan haar ethische en juridische verplichtingen. Het project is gebaseerd op het standpunt dat de stad onvoorwaardelijk huisvesting moet bieden aan iedereen, inclusief ‘ongedocumenteerden’, en werkt toe naar een fictieve openbare rechtszaak tegen Amsterdam op 27 oktober 2025. De kunstenaars vragen de

gemeente verantwoording af te leggen over haar imago als ‘veilige haven’ en stelt de houding van de stad ten opzichte van internationale mensenrechten en wettelijke verplichtingen ter discussie.

In de afgelopen jaren hebben Farshadniya en Balai tijdens het Vrijdenkersfestival bewijslast gepresenteerd in Podium Mozaiek. Ze hebben getuigen gehoord en onderzoek gedaan om zo geleidelijk de aanklacht vorm te kunnen geven door middel van verschillende kunstdisciplines. In de vorm van performances, installaties en films vinden er uitwisselingen plaats met diverse stakeholders en inwoners van de stad, waaronder ongedocumenteerden, burgers, politici en organisaties die betrokken zijn bij deze problematiek.